

راهکارهای توسعه کارآفرینی و اشتغال‌زایی در بسیج سازندگی

نویسنده: هادی عبدالملکی^۱

تاریخ دریافت: ۸۹/۷/۴

تاریخ پذیرش نهایی: ۸۹/۸/۲۲

فصلنامه مطالعات بسیج، سال سیزدهم، شماره ۴۹، زمستان ۱۳۸۹

چکیده

کارآفرینی عبارت است از: هرگونه تلاش برای ایجاد یا راه‌اندازی کسب و کاری جدید، فرایند خلق ارزش همراه با منابعی منحصر به فرد برای بهره‌برداری از یک فرصت. ساز و کارهای کارآفرینی و اشتغال‌زایی با وجود پیچیدگی و در هم تنیدگی با مسایل اجتماع، فرهنگ، سیاست و اقتصاد، بسیار ساده و آسان می‌تواند بر زمینه‌ها و فعالیتهای داوطلبانه جوانان، نهادهای جوانان و تشکلهای خودجوش و با «رویکرد فرصت‌گرا» استوار شود. هر جامعه‌ای می‌تواند با راه‌اندازی سازمانها و تشکلهای جوانان و بهره‌برداری از ظرفیتهای داوطلبانه آنان، وضعیت موجود اشتغال‌زایی و کارآفرینی خود را توسعه دهد. یکی از انواع نهادهای مبتنی بر نیروی نسل جوان، سازمان بسیج سازندگی است. سازمان بسیج سازندگی به عنوان یک سازمان کارآفرین اجتماعی و فرصت‌گرا، از جمله تشکلهای سازمانهای نوپایی است که بر بال اندیشه، فرهنگ و تفکر، ماهیت جنبشی و پیشینه عملکرد جهادی بسیج استوار است و ضمن کمک به ایجاد زمینه‌های اشتغال‌زایی و کارآفرینی در سطح کلان، راهکارهای بومی و ملی را در این حوزه ارائه می‌دهد. این مقاله ضمن مرور عملکرد سازمان بسیج سازندگی (برنامه‌ها و فعالیتهای) در سطح ملی و منطقه‌ای در کمک به فراهم‌آوری و توسعه زمینه‌های اشتغال‌زایی و کارآفرینی جوانان در سالهای گذشته، به تبیین نقشهای مورد انتظار و مطلوب بسیج و راهکارهایی برای توسعه کارآفرینی بر اساس ماهیت داوطلبی و پراکنده‌گی قشری و شبکه‌ای بسیج به خصوص در میان جوانان و نوجوانان پرداخته است.

واژگان کلیدی:

کارآفرینی، اشتغال‌زایی، رویکرد فرصت‌گرا، فعالیتهای داوطلبانه، سازمان بسیج سازندگی.

۱. پژوهشگر پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج.

مقدمه

امروزه بر خلاف رویکردهای سنتی توسعه، قریب به اتفاق اندیشمندان اجتماعی اذعان دارند که توسعه فقط یک مفهوم کمی نیست، بلکه مفهومی ترکیبی و پیچیده است که ناظر بر رشد و بهبود کمی و کیفی شاخصهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، علمی و سیاسی در جامعه است؛ به خصوص در حوزه اقتصاد و مدیریت اجتماعی که علاوه بر آمار و ارقام کمی در شاخصهایی از قبیل درآمد ملی و سرانه و نرخ تولید، بر مفاهیمی چون کارایی و بهره‌وری، مزیت نسبی، کارآفرینی و اشتغال‌زایی، بیش از پیش توجه می‌شود. در واقع؛ توسعه همه‌جانبه، پایدار و درون‌زا، در دو سطح نظری و عملی، توجه متأخرین را به خود معطوف داشته است.

رویکردهای نظری توسعه، معطوف به دیدگاهها، نظریه‌ها و مکاتب مختلف فکری و علمی است که مفاهیم، اهداف و خاستگاههای توسعه را در ابعاد اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی به عنوان یک مفهوم علمی با پیش‌فرضهای بنیادین (قالبهای ذهنی در سطح متافیزیک) تحلیل و تبیین می‌کنند؛ در حالی که بُعد عملی و کاربردی توسعه، معطوف به شاخصهای کمی و اجزای قابل لمس و برنامه‌های اجرایی است و وضعیت، راهکارها و چگونگی پاسخ به پیش‌فرضهای بنیادین را در حوزه‌ها و عرصه‌های جامعه، سازمانها و نهادهای اجتماعی تبیین و بازگو می‌کند. به عبارت دقیق‌تر؛ توسعه از چشم‌انداز نظری، معطوف به مطلوبها، ایده‌آلها و آرمانهایی است که به شیوه‌های خوشبینانه ترسیم و پیوند کلی روندهای پیش‌بینی شده را با پیش‌فرضهای بنیادین و نظری معلوم می‌کند؛ اما در بُعد عملی و راهبردها، بر راهکارها، شیوه‌ها، فنون و ابزارهای تحقق چشم‌اندازها متمرکز است و در صدد است تا میزان تحقق اهداف کیفی را به صورت شاخص کمی، قابل اندازه‌گیری و بازگو کند.

با توجه به اینکه در این مقاله فرصت و مجال بازگشت و تحلیل نظریه‌های علمی توسعه نیست، لذا با ذکر این نکته که مفهوم و رویکرد توسعه بعد از انقلاب اسلامی در ایران به صورت هدفدار به سوی بومی‌سازی، اسلامی شدن، پایدار و همه‌جانبه، قطع وابستگی، استقلال، عدالت‌محوری و محرومیت‌زدایی، گرایش محسوسی داشته و در این مسیر اندیشه و تفکر بسیجی به عنوان یک ناجی و پیشران از جانب رهبران انقلاب مطرح و ارائه شد، به بسیج و چگونگی ورودش به مباحث و مؤلفه‌های توسعه می‌پردازیم.

در این رویکرد، ورود بسیج به حوزه مدیریت اقتصاد و سازندگی اجتماعی به لحاظ نظری و عملی از پشتوانه‌های قوی فکری و فرهنگی برخوردار است و ریشه در پیش‌فرضهای بنیادین انقلاب در حوزه عمومی و نحوه اداره نظام با اتکا به مشارکت توده مردم برای نیل به اهداف متعالی، از جمله توسعه همه‌جانبه، پیشرفت و عدالت دارد. همچنین در این رویکرد، بسیج به مثابه یک نعمت و قدرت الهی مورد تأکید است و به فرموده حضرت امام خمینی (ره): «تشکیل بسیج در نظام جمهوری اسلامی ایران یقیناً از برکات و الطاف جلیه خداوند تعالی بود که بر ملت عزیز ایران ارزانی داشت». (صحیفه نور، بیانات در سالروز تشکیل بسیج، ۶۷/۹/۲)

علاوه بر این، بر اساس رویکرد نظری و بنیادین رهبر فرزانه انقلاب، بسیج یک سامانه فراگیر، همه‌جانبه و مسئولیت‌پذیر در موقعیتها و عرصه‌های مورد نیاز است: «بسیج فقط یک نیروی نظامی نیست، فقط برای جنگ نیست. بسیج برای پر کردن خلأهاست؛ خلأ سیاسی، خلأ اقتصادی، خلأ فکری و عقیدتی، خلأ علمی و اندیشه‌ای. آن وقتی که لازم بشود همه اینها را باید با هم پیش برد». (بیانات در دیدار دانشجویان بسیجی، ۸۴/۹/۷)

همچنین از میان تمامی موضوعات و مفاهیم مهم و کلیدی مطرح در حوزه عملکردی بسیج، در این مقاله بر مسئله اشتغال و اشتغال‌زایی، کارآفرینی، نوآوری و ایده‌پروری در زمینه‌های سازندگی تمرکز می‌کنیم و در پی تبیین این مسئله هستیم که سازمان و بدنه بسیج در گذشته با چه رویکردی و با چه راهکارهایی به حوزه اشتغال‌زایی و کارآفرینی پرداخته است و در افق پیش‌رو و چشم‌انداز خود (با تأکید و مبنا قرار دادن راهبرد بسیج سازندگی) با چه راهکارهایی می‌تواند یا مناسب است به توسعه اشتغال و کارآفرینی به خصوص در بین نسل جوان کمک کند.

بنابر این، ضمن رصد کردن و مقایسه برخی از راهکارها و سیاستهای حمایتی توسعه اشتغال‌زایی و کارآفرینی که در سایر کشورهای جهان مورد توجه بوده است، تلاش شده الگویی جامع و تطبیقی در زمینه نقش آفرینی بسیج در توسعه راهکارهای اشتغال و کارآفرینی ارائه شود.

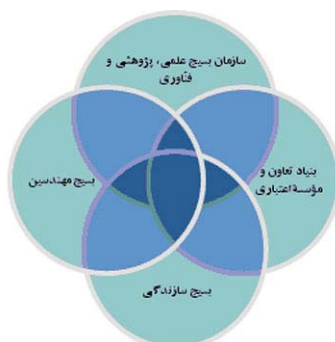
مبانی نظری و راهبردی بسیج در کارآفرینی و اشتغال‌زایی

۱. رویکرد عام بسیج در مسئله اشتغال‌زایی و کارآفرینی

کارآفرینی^۱ و اشتغال‌زایی دو اصطلاح مجزاً و در عین حال کاملاً وابسته و در هم تنیده هستند که شاید در حالت کلی نتوان نسبتها و تقدّم و تأخر اشتغال‌زایی و کارآفرینی را با هم سنجید یا آنها را از هم تفکیک کرد؛ لذا رویکردهای متفاوتی در این مورد وجود دارد.

رویکرد اول این است که توسعه بسترها و ظرفیتهای اشتغال و اشتغال‌زایی می‌تواند فرصتهای کارآفرینی را به وجود آورد. در این رویکرد، اشتغال‌زایی معادل کارآفرینی و یکی از نتایج اصلی آن است. بر عکس رویکرد اول، دیدگاه دوم، چالشها و تنگناهای شغلی را فرصت‌زا و فرصت‌آفرین برای رشد و بلوغ کارآفرینی می‌داند. با رویکرد سوم می‌توان نسبت بینابین (ترکیبی) برای این دو قائل بود که ارتباط تنگاتنگ و در هم تنیده‌ای با هم دارند؛ گاهی اشتغال فرصتهای کارآفرینی را رقم می‌زند و در موقعیتی، کارآفرینی زمینه یا عامل توسعه اشتغال می‌شود.

با رویکرد ترکیبی به حوزه عملکرد بسیج و اولویتهای بسیج سازندگی، تقریباً می‌پذیریم که سیاست و اولویت اشتغال‌زایی موقت و کمک به فراهم‌آوری زمینه‌های اشتغال در بسیج سازندگی و برای بسیجیان و جوانان در مقایسه با نوآوری، ابتکار و خلاقیت و کارآفرینی پر دامنه‌تر و مورد تأکید بیشتری بوده است - اگر چه ممکن است این رویکرد قابل انتقاد باشد. همچنین اگر بر رویکرد کلان‌تر بسیج در مسئله اشتغال و کارآفرینی تمرکز کنیم، مشاهده می‌شود که سیاست حمایت و تشویق کارآفرینی در بسیج، بخشی نیست؛ بلکه بین بخشی است و رده‌های تخصصی‌تر شامل سازمان بسیج علمی، پژوهشی و فناوری، بنیاد تعاون و مؤسسه اعتباری مهر بسیجیان بیش از بسیج سازندگی در این حوزه فعال هستند. بنابر این، اشتغال‌زایی و کارآفرینی به عنوان یک ترکیب واحد در بسیج، بر ظرفیتهای و پتانسیلهای کلان‌تر بسیج استوار است و در تحلیل آن نمی‌توان از ظرفیتهای سایر رده‌های بسیج غافل بود که می‌توان آن را در شکل ذیل مشاهده کرد.

رشد و توسعه اقتصادی جوامع، مرهون کارآفرینی و فعالیتهای کارآفرینانه است. بر اساس گزارش دیده بان جهانی کارآفرینی (GEM)^۱، بین نرخ فعالیتهای کارآفرینانه و تولید ناخالص داخلی در بسیاری از کشورها همبستگی وجود دارد (کردناجی، ۱۳۸۶، ص ۴). واقعیت آن است که به همان نسبتی که اشتغال نتیجه طبیعی توسعه اقتصادی و اجتماعی است، بیکاری نیز معلول توسعه نیافتگی یا نشانی از عقب ماندگی است. مسئله اشتغال و کار، امروزه فقط یک مسئله ملی یا محلی نیست، بلکه بیکاری جوانان تقریباً یک پدیده جهانی و بین المللی است. (گزارش بین المللی وضعیت اشتغال و بیکاری جوانان، ۱۳۸۳، ص ۶۴-۳۲)

بر همین اساس، فلسفه ورود بسیج به این عرصه نیز کمک به توسعه اقتصادی و رفع عقب ماندگی های بلندمدت در این حوزه است. از این نکته نیز نمی توان غافل شد که راهبرد بسیج سازندگی در پی تحقق توسعه اقتصادی فراگیر، یک میانبر و مددکار اقتصادی برای سایر نهادهای رسمی محسوب می شود و از آنجا که نمی تواند وظیفه توسعه اقتصادی را به طور کامل بر دوش بکشد، به تبع آن نمی تواند وظیفه توسعه کارآفرینی و اشتغال زایی را نیز در نقش و جایگاه نهادهای رسمی و متولیان مباحث اقتصادی به دوش بکشد.

۲. رویکرد نظری

رویکرد نظری بسیج برای ورود به موضوعات سازندگی اجتماعی و مؤلفه های اشتغال زایی و کارآفرینی، قبل از هر چیز ریشه در منویات مقام معظم رهبری به مسئله سازندگی، ابعاد و سطوح آن دارد. مقام معظم رهبری نخستین بار در جمع فرماندهان

ارشد سپاه و بسیج در تاریخ ۱۳۷۹/۲/۱۷ در بیاناتی راهبرد ورود و مشارکت سازمان و نیروهای بسیجی را در سازندگی کشور مطرح کردند.^۱ سپس در اولین ارزیابی نتایج این فعالیتها در اول فرودین سال ۱۳۸۰ فرمودند:

«... گزارشی که به من دادند شگفت آور بود. اسم آن را بسیج سازندگی گذاشتیم... بسیج و جهاد کشاورزی و آموزش و پرورش از همین جا توصیه می‌کنم برنامه‌ریزی کنند. می‌توانند کارهای موقت برای جوانان حتی در دوره تابستان به میزان زیادی پیدا کنند؛ زمینه اشتغال در کشور ما بسیار زیاد است». ایشان در رویکرد پیش‌برنده به سازندگی اجتماعی، اعتقاد به پیوند فرهنگ و تفکر بسیجی و رویه‌های سازندگی دارند و در رهنمودهای مکرر، آن را در قالب «راهبرد بسیج سازندگی» به مسئولان کشوری یادآوری فرمودند.

مرور کلی تحولات اندیشه‌ای و اجتماعی بعد از انقلاب نشان می‌دهد رویکردهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در ایران که در قالب نظام دینی - ولایی تحت عنوان جمهوری اسلامی تبلور یافته، از سه منبع کلی تغذیه شده است که عبارتند از:

۱. جهان‌بینی دینی و اعتقاد به منشأ الهی جهان و تسری اراده‌ی خدایی در تمام امور؛
۲. انسان‌شناسی اجتماعی اسلامی و اعتقاد به کرامت و شرافت نوع انسان به عنوان خلیفه‌الله و دارای عزت و منزلت؛
۳. اداره‌ی امور جامعه در قالب حکومت و نظام دینی و با حضور و مشارکت مردم به عنوان متن جامعه و مسئولیت‌پذیر.

بر همین اساس، فرایند توسعه و سازندگی در نگاه کلان رهبری، امری الهی و در راستای برقراری عدالت و امکان پیشرفت در تمامی عرصه‌های زندگی اجتماعی است. لذا هماهنگی بین نهادها و سازمان امری حاکمیتی است و فراهم آوردن محیط امن و سالم برای توسعه فعالیت‌های اقتصادی اشتغال‌زا، نوآوری و کارآفرینی، از ضرورت بسیار بالایی برخوردار است. در این راستا ایشان در پیامی به سران سه قوه می‌فرمایند:

۱. «این سه ماه تابستان بچه‌ها بیکارند، عده‌ای بعد از تابستان بیکارند، پشت کنکوری‌ها، اینها را ساماندهی کنید بروند در روستاها. اینجا مسجد ندارند، اینجا غسلخانه ندارند، اینجا جاده ندارند، اینجا مزرعه چهار تا خانواده درو نشده است، مثل کارهایی که اول انقلاب می‌کردند... سازماندهی و دسته‌بندی و اعزام و اداره‌ی کار با شما، شناسایی و بقیه کارها با جهاد سازندگی و پشتیبانی هم با دستگاههای دولتی».

«امروز کشور ما تشنهٔ فعالیتهای اقتصادی سالم و ایجاد اشتغال برای جوانان و سرمایه‌گذاری مطمئن است و این همه به فضایی نیازمند است که در آن سرمایه‌گذار و صنعتگر و عنصر فعال در کشاورزی و مبتکر علمی و جویندهٔ کار و همهٔ قشرها از صحت و سلامت ارتباطات حکومتی و امنیت، صداقت متصدیان امور مالی و اقتصادی مطمئن بوده و احساس امنیت و آرامش کنند...» (۱۳۸۰/۲/۳۰)

یکی از راههای مؤثر برای حرکت رو به جلو در این عرصه و تنها راهبردی که می‌تواند در بالاترین سطح امکان بسیج منابع و ظرفیتهای اجتماعی، جذب توانایی‌های فراگیر مردمی را برای غلبه بر مشکلات، آسیبها و تنگناهای گذشته و آینده فراهم کند، طرح بسیج سازندگی است. مروری بر فرایند شکل‌گیری ایده و طرح آن را می‌توان در چند محور کلی ذیل به عنوان «منشور بسیج سازندگی» تلخیص و ارایه کرد:

۱. مبارزه با فقر و رفع تبعیض و توزیع مناسب امکانات ملی در فرایند توسعهٔ همه‌جانبه و فراگیر؛
۲. محرومیت‌زدایی و توجه و تمرکز بر مناطق محروم و دور افتاده و حاشیه‌ای؛
۳. جبران عقب‌ماندگی‌های اجتماعی و اقتصادی کشور از طریق جلب مشارکت مردمی و داوطلبانهٔ اقشار اجتماعی در سازندگی؛
۴. جوان‌محوری و بهره‌گیری از نیرو، نشاط، هیجان و شادابی نسل جوان در سازندگی؛
۵. غنی‌سازی اوقات فراغت و بهره‌گیری از فرصت اوقات فراغت جوانان در سازندگی؛
۶. توانمندسازی نسل جوان، توسعهٔ مهارتهای جوانان و فراهم آوردن زمینه‌های اشتغال برای آنان؛
۷. نگاه منسجم، سیستمی و همکاری بین بخشی و مشارکت نهادها و سازمانهای مسئول در به فرجام رسیدن راهبرد مشارکت توده‌های مردمی به خصوص جوانان و نوجوانان.

در کنار این دیدگاه راهبردی، وقوع انقلاب اسلامی و تجربهٔ دفاع مقدس به صورت عینی و در صحنهٔ عمل اثبات کرد که جوانان در جامعهٔ ایرانی نه تنها سربار و تهدید

نیستند، بلکه سرمایه و فرصتهای پایان‌ناپذیرند. اما پر واضح است که بهره‌گیری از جوانان در فرایندهای توسعه اجتماعی، مستلزم اقدامات و فعالیتهای پایه‌ای است که نمی‌توان از آن غافل شد.

علاوه بر رویکرد داخلی به فعال‌سازی نسل جوان در سازندگی ملی، نتایج بررسی این فرایند در سطح جهانی نیز نشان می‌دهد این موضوع مورد تأکید بسیاری از کشورها، سازمانها و تشکلهای جوانان نیز بوده و بر این استدلال استوار است که جوانان به عنوان نیروی انسانی، زمانی تبدیل به منابع انسانی می‌شوند که جامعه آمادگی آن را داشته باشد زمان و هزینه مناسب را برای آنان صرف کند؛ یعنی جامعه آمادگی داشته باشد با صرف منابع در اختیار، در ایجاد شغل و کار، فراهم کردن زمینه‌ها و محیط کارآفرینی، شرایط احساس هویت، مشارکت اجتماعی و صیانت نفس را فراهم کند.

بدون شک در فرایند تبدیل نیروی انسانی به منابع انسانی در کنار ساز و کارهایی چون: تعلیم و تربیت (آموزش)، بهداشت و رفاه و رضایت از زندگی، مشارکت جویی و تمرین مشارکت یکی از مهم‌ترین عوامل تبدیل و توسعه نسل جوان برای کار و اشتغال است.

مسئله ورود جوانان به مدیریت رفتارهای اشتغال‌زا و کارآفرینی، چه به عنوان هدف توسعه و چه به عنوان عامل و ابزار توسعه، علاوه بر آنکه مورد تأکید مجامع بین‌المللی است، در ایران نیز تأکید رهبری انقلاب را معطوف به پیش‌فرضهای بنیادین برای توسعه همه‌جانبه و با مشارکت توده مردم و قشر جوان دارد. این بستر نظری و عملی در کنار سایر تشکلهای فعال در این حوزه، سالیان متمادی است که مزین به شاخصه‌های فرهنگ و تفکر بسیج شده و در قالب راهبرد بسیج سازندگی، گامی بلند برای تمرین در توسعه راهکارهای کارآفرینی و اشتغال‌زایی برداشته است.

مرور یک دهه عملکرد فعالیت سازمان بسیج سازندگی در این عرصه نشان می‌دهد بسیج تشکلی است که در کوتاه‌مدت می‌تواند محیط و فضایی اجتماعی برای پیوند نگرشهای مثبت در حوزه کارآفرینی و اشتغال‌زایی فراهم کرده و رفتارهای نسل جوان را در این عرصه مدیریت کند. بسیج سازندگی به عنوان یک سازمان کارآفرین و اشتغال‌زا توانسته است در محتوا و شیوه‌های کارآفرینی، رونق نسبی ایجاد کند. از جمله شواهد دال بر کارآفرینی سازمان بسیج سازندگی می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۱. ایجاد زمینه‌های اشتغال بسیجیان و توده جوانان، به خصوص در روستاها در عرصه کشاورزی و منابع طبیعی؛
۲. جذب و هدایت نیروهای جوان در فرایند توسعه و محرومیت‌زدایی در مناطق محروم با راه‌اندازی اردوهای طرح هجرت؛
۳. کوتاه کردن روندها و فرایند اداری و حذف بروکراسی دست و پاگیر اداری بر اساس قوانین تسهیل‌کننده و هماهنگی بین نهادی؛
۴. تغییر و نوآوری در شیوه‌های موجود خدمات‌رسانی و توزیع امکانات در مناطق محروم و دور افتاده؛
۵. حمایت از خلاقیت، طرح‌های نو و ابتکاری جوانان و دانشجویان و متخصصان در برنامه‌ریزی و اجرای فعالیتهای اجتماعی و خدماتی در مناطق نیازمند، در قالب اردوهای طرح هجرت؛
۶. ارتقای سطح مهارت فنی و حرفه‌ای داوطلبان و جویندگان کار و جوانان در مناطق دور افتاده با برگزاری کارگاههای آموزشی و اردوهای کاری؛
۷. ایجاد شبکه‌های رصد، فرصت‌شناسی و حمایت از توسعه راهکارهای کارآفرینی و اشتغال‌زایی؛
۸. اولویت‌بندی و پاسخ به نیازهایی که کمتر سازمان یا گروهی انگیزه و اراده رفتن و عمل در آن میدان را دارد.

مفهوم و رویکردهای کارآفرینی و اشتغال‌زایی

۱. مفهوم و تعریف کارآفرینی

در تعریف عام از کارآفرینی، بر ویژگی‌های کلی و عمومی کارآفرینی و همچنین تأسیس کسب و کار جدید و خطرپذیری تأکید می‌کنند. در این دیدگاه، کارآفرینی عبارت است از: «ایجاد کسب و کار جدید که با خطرپذیری و عدم قطعیت همراه است». (کردنایچی، ۱۳۸۶، ص ۲۳)

در تعریف خاص از کارآفرینی بر فرصت‌تمرکز می‌کنند. در این رویکرد، کارآفرینی مشخصه ثابتی نیست که برخی افراد را از دیگران متمایز کند، بلکه بیانگر تمایل افراد معین برای پاسخگویی به منحنی‌های وضعی فرصتهاست. در تعریف خاص از

کارآفرینی، به فرصت و ارزشهای ناشی از درک آن تأکید می‌شود. فرصت، قلب فرایند کارآفرینی است. منظور از فرصت، نیازهای پنهان و تأمین نشده است که تأمین آن برای جامعه و مشتریان ارزشمند است. (همان، ص ۲۴)

بنابر این، کارآفرینی عبارت است از: هر گونه تلاش برای ایجاد یا راه‌اندازی کسب و کاری جدید، فرایند خلق ارزش همراه با منابعی منحصر به فرد برای بهره‌برداری از یک فرصت.

۲. رویکردهای کارآفرینی

در ادبیات اولیه، کارآفرینی بیشتر در حوزه علم اقتصاد و تجارت و بازار مورد توجه صاحب‌نظران اقتصادی و اجتماعی قرار داشت؛ اما طولی نکشید که کارآفرینی به عنوان یک حوزه و مفهوم بین رشته‌ای مورد توجه قرار گرفت و از دهه ۱۹۸۰ رشد و توسعه حوزه کارآفرینی وارد مرحله جدیدی شد. در این مرحله، عوامل جامعه‌شناختی را برای تبیین کارآفرینی وارد ادبیات این حوزه کردند. مطالعات مک کلند در زمینه نیاز به موفقیت کارآفرینان، از جمله این مطالعات است.

همچنین در دهه ۱۹۹۰ ارزش اجتماعی همانند ارزش مالی یا بازار مطرح و بر اساس آن، «کارآفرینی اجتماعی» از سوی صاحب‌نظران ابداع و در ادامه این دهه، مقوله شبکه‌ها برای دستیابی و دسترسی کارآفرینان به دانش و اطلاعات مطرح شد. اما در سال ۲۰۰۰ مفهوم فرصت‌های کارآفرینی، به عنوان مفهومی کاملاً جدید و بدیع ارائه و در دهه پس از آن، کانون توجه اکثر مطالعات، جستجو، ارزیابی و بهره‌برداری از فرصت‌های کارآفرینان شد. (همان، ص ۲۳)

جدول ۱: رویکردهای عمده در مطالعات کارآفرینی

ردیف	رویکردها	ماهیت/محتوی
۱	رویکرد اقتصادی	تأکید بر مفاهیمی چون: راه‌اندازی کسب و کار جدید، تولید، سود و ثروت
۲	رویکرد فرهنگی و اجتماعی	تأکید بر فضا، محیط و شرایطی که موجب رشد کارآفرینی می‌شود
۳	رویکرد روان‌شناختی	تأکید بر ویژگی‌های شخصیتی، استعدادها، توانایی و قدرت رهبری و خطرپذیری کارآفرینان

الف) رویکرد اقتصادی کارآفرینی: انگاره‌های این رویکرد را که می‌توان در مکاتب اقتصاد کلاسیک و نئوکلاسیک‌ها جستجو کرد، بیشتر بر برداشت و مفهوم اقتصادی و بازار از کارآفرینی استوار است و کارآفرین کسی است که به تولید و ایجاد ثروت، خطرپذیری و کسب و کار جدید، ایجاد تغییرات، آینده‌نگری اقتصادی و خلق بازار جدید، پاسخ به نیازها و تقاضا، نوآوری در تولید و فناوری، به حداکثر رساندن سود، بازده و مازاد اقتصادی، بهبود کمی و کیفی شیوه‌های کسب و کار می‌پردازد.

ب) رویکرد فرهنگی - اجتماعی: این رویکرد، کارآفرینی را به محیط یا زمینه فرهنگی - اجتماعی مرتبط می‌کند و به فرهنگ به عنوان عامل تعیین‌کننده کارآفرینی می‌نگرد و برای رشد کارآفرینی در یک جامعه تناسب بین سازه‌های ایدئولوژیکی و رفتار اقتصادی را ضروری می‌داند. این رویکرد، کارآفرین را به عنوان یک تصمیم‌گیرنده که درون یک مجموعه فرهنگی - اجتماعی خاص عمل می‌کند، می‌نگرد؛ مانند احترام، عزت نفس، ترویج ارزشها، هنجارها، آرمانها و در این رویکرد، کارآفرین کسی است که از زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی رسمی و غیر رسمی، بیشترین بهره را می‌برد و به عنوان یک فرصت اجتماعی به آن می‌نگرد.

ج) رویکرد روان‌شناختی: طبق رویکرد روان‌شناختی، ویژگی‌های شخصیتی مشخص و معینی افراد را مستعد کارآفرینی می‌کند. بنابراین، یکی از مباحثی که به طور مکرر در مورد آن تحقیق شده، جستجو برای تعیین ویژگی‌های روان‌شناختی مشترک کارآفرین‌هاست. مانند سن، جنس، تحصیلات، مخاطره‌پذیری، انگیزه، خلاقیت خودشکوفایی.

در این رویکرد، کارآفرین کسی است که دارای ویژگی‌های ذیل است و سازمان کارآفرین می‌تواند بر آن توجه و تأکید کند:

۱. قدرت خطرپذیری بیشتری دارد؛
۲. رفتار و نگرش مثبت‌تری دارد؛
۳. دارای سطح معلومات، اطلاعات و تحصیلات بالاتری نسبت به هم‌تایان خود است؛
۴. در مقابل کمبودها و موانع عقب‌نشینی نمی‌کند؛
۵. دارای گردش مالی بیشتری است؛
۶. فرصتها و کارآفرینان دیگر را کمتر می‌شناسد؛

۷. نوع دوست و خیرخواه است؛

۸. حسابگر است.

در بازخوانی دیدگاههای متعدد می توان تعریف کلی کار آفرین را چنین ارائه کرد: «کار آفرین کسی است که به طور مستمر برای ایجاد چیز ارزشمند حاصل از فرصتهای درک شده اقدام به خلاقیت و نوآوری می کند.» (E-coach, 2005).

۳. گونه شناسی و انواع کار آفرینی

کار آفرینی را با ملاکها و رویکردهای مختلفی می توان دسته بندی کرد. جدول ۲ انواع دسته بندی های رایج در حوزه کار آفرینی را بازگو می کند. (کردنائیجی، ۱۳۸۶، ص ۲۵)

جدول ۲: دسته بندی انواع کار آفرینی از دیدگاه صاحب نظران کار آفرینی^۱

ماهیت / محتوا	انواع کار آفرینی	ردیف
در این رویکرد توسعه تولیدات، فرایندها و شیوه های جدید، نوآوری به عنوان یک ارزش مورد توجه مدیران و کارکنان قرار می گیرد.	کار آفرینی اداری	۱
در این رویکرد، ارزیابی و گسترش نوآوری مبتنی بر فناوری های داخلی و خارجی به عنوان یک فرصت مورد توجه می باشد و معطوف به شناسایی و انتخاب یک فرصت از میان چندین فرصت پیش رو از طرف فرد کار آفرین است.	کار آفرینی فرصت گرا	۲
در این رویکرد، کار آفرینی از طریق کسب توانایی فنی سایر شرکتها و کسب فناوری آنها حاصل می شود.	کار آفرینی اکتسابی	۳
این نوع، از طریق تأسیس شرکت مستقل در داخل شرکتهای بزرگ برای نوآوری صورت می گیرد.	کار آفرینی پرورشگاهی	۴
در این رویکرد، نوآوری محدود به تقلید یا ایجاد تغییرات ساده در بسته بندی یا طراحی است.	کار آفرینی ابتکاری	۵
در این رویکرد، کار آفرین با ملاکهایی از قبیل تولید ثروت، سازمان مستقل تأسیس می کند. لذا همه و کلا، پزشکان، مخترعان و تجار یک کار آفرین هستند.	کار آفرینی فردی	۶

۱. ردیفهای ۱ تا ۵ دسته بندی پنج گانه جانجا (Janja) و موارد ۶ تا ۸ بر اساس دسته بندی کورنوال و پرلمن است. علاوه بر این، با ملاک تلاش کار آفرینانه می توان کار آفرینی را در دو نوع کار آفرینی قهری و فرصت گرا دسته بندی کرد و همچنین با ملاک هدف و خاستگاه نیز می توان کار آفرینی را در سه نوع کار آفرینی فردی، سازمانی و اجتماعی دسته بندی کرد.

ردیف	انواع کارآفرینی	ماهیت / محتوا
۷	کارآفرینی درون سازمانی	مطابق این رویکرد، کارآفرین کسی است که در درون سازمان فعالیت می‌کند و معمولاً به این دلیل که مورد حمایت سازمان قرار نمی‌گیرد به دنبال خروج از سازمان است.
۸	کارآفرینی سازمانی	کارآفرینی سازمانی معطوف به فرایندی است که سازمان، محیطی را فراهم می‌کند که همه اعضایش بتوانند در امور کارآفرینی شرکت کنند و اگر سازمان محیطی آرام برای حمایت از فعالیتهای کارآفرینی فراهم کند، یک سازمان کارآفرین است؛ در غیر این صورت، تمایل افراد کارآفرین برای خروج از سازمان بالا می‌رود. البته حضور کارآفرینان در یک سازمان، منعکس‌کننده کارآفرین بودن سازمان نیست. (مقیمی، ۱۳۸۳، ص ۶۸)
۹	کارآفرینی قهری	معطوف به فرایندی است که کارآفرین راهی جز ایجاد سازمان و کسب و کار جدید ندارد.
۱۰	کارآفرینی اجتماعی	معطوف به هر گونه تلاش برای ایجاد یک سازمان یا مؤسسه اقتصادی با اهداف جمعی و اجتماعی به عنوان یک هدف بنیادین است.

قاعدتاً تطبیق نوع‌شناسی کارآفرینی در بسیج با گونه‌های مذکور در جدول ۲ نمی‌تواند به صورت کامل مصداق عینی بیابد؛ لذا با مبنا قرار دادن دو ملاک «تلاش کارآفرینانه» و «همچنین «هدف و خاستگاه» می‌توان گونه‌ای ترکیبی از کارآفرینی متناسب با بسیج به دست آورد؛ به این صورت که: کارآفرینی در بسیج، از نوع سازمانی است؛ زیرا از ظرفیت بالایی در ایجاد و احیای شرایط و محیط نوآوری برخوردار است. فرصت‌گراست؛ چون از میان فرصتهای مختلف، امکان انتخاب یک فرصت و راه‌اندازی سازمان و تشکیلات نو در آن فرصت را تقریباً متناسب با ظرفیتهای داوطلبی جامعه و مناطق مختلف در قالب شبکه‌های به هم پیوسته فراهم کرده است و کارآفرینی اجتماعی است؛ چون معطوف به اهداف اجتماعی بلندمدت و بنیادین است و در این راستا چشم‌اندازی ملی دارد. بنابر این رویکرد، رویکردهای سه‌گانه کارآفرینی متناسب با کاربری آن در بسیج در ادامه تبیین می‌شود.

الف) کارآفرینی سازمانی: کارآفرینی سازمانی معطوف به فرایندی است که سازمان، محیطی را فراهم می‌کند که همه اعضایش (منظور از اعضا در بسیج، همه داوطلبانی هستند که بسیج سازندگی را بستر و حوزه کُنش خود قرار داده‌اند) بتوانند در امور

کارآفرینی شرکت کنند و اگر سازمان، محیطی آرام برای حمایت از فعالیتهای کارآفرینی فراهم کند، یک سازمان کارآفرین است؛ در غیر این صورت، تمایل افراد کارآفرین برای خروج از سازمان بالا می‌رود. البته حضور کارآفرینان در یک سازمان، منعکس‌کننده کارآفرین بودن سازمان نیست. (مقیمی، ۱۳۸۳، ص ۶۸)

به طور قطع، توان جذب و به کارگیری داوطلبان جوانان در بسیج سازندگی، یک ویژگی منحصر به فرد بسیج در مقایسه با سازمانهای رسمی است که امکان بروز خلاقیت و نوآوری را کمتر برمی‌تابند یا آن را تنها در رابطه با منافع درونی سازمان ارزیابی می‌کنند؛ در حالی که بسیج بر منافع اجتماعی متمرکز و استوار است.

(ب) کارآفرینی فرصت‌گرا: به معنای شناسایی یک فرصت جدید کسب و کار است و این فرصت، یکی از چند انتخاب پیش روی افراد کارآفرین برای راه‌اندازی کسب و کار تلقی می‌شود. بنابر این، نسبت برقرار شده بین حضور داوطلبان جوانان به خصوص در اوقات فراغت آنان با فعالیتهای بسیج سازندگی و کارآفرینی، همان فراهم کردن امکان و فرصتهای متعدد و متنوعی است که فرد در راستای ارائه خدمات اجتماعی^۱ امکان توسعه مهارتها و دستیابی به یک شغل یا کسب و کار جدید را پیش روی خود می‌یابد و در یک بستر اجتماعی و مقایسه و تطبیق می‌تواند دست به انتخاب گزینه مناسب بزند. به این مفهوم که بسیج سازندگی فرصت‌گرا و فرصت‌ساز است و امکان انتخاب و سودرسانی را برای فرد فراهم می‌کند.

بنابر این، اشتغال‌زایی و کارآفرینی اجتماعی در زمانهای فراغت، یک فرصت اجتماعی است و همین فرصت به عنوان بستر، زمینه‌گرایش و تمایل فرد به یک مهارت و سپس کسب تجربه و یادگیری ابتدایی در مورد یک حرفه، او را به سوی یک شغل ثابت یا جدید در این حوزه وادار می‌کند. حال اگر جامعه‌ای بتواند این زمینه و فرصت را در سطح وسیع فراهم کند، ابتکار عمل را در مدیریت و هدایت مشاغل متناسب با زیرساختهای اشتغال (آموزش، پس‌انداز و سرمایه‌گذاری، منابع، مزیت‌های نسبی و...) در دست خواهد داشت.

ج) کارآفرینی اجتماعی: کارآفرینی اجتماعی شامل هر گونه تلاشی برای ایجاد کسب و کار جدید یا توسعه اقتصادی یا فعالیت مخاطره‌آمیز همچون: خوداشتغالی، سازمان و تشکیلات تجاری یا توسعه کسب و کار موجود توسط یک فرد، تیم یا سازمان با اهداف جمعی و اجتماعی به عنوان یک هدف بنیادین است. در واقع؛ کارآفرینان اجتماعی، کارآفرینانی هستند که اهداف اجتماعی را دنبال می‌کنند.

بنابر این، هر گونه تلاش برای سنجش سطح فعالیت کارآفرینانه اجتماعی باید قادر به تشخیص افراد شرکت‌کننده در انجمنها و گروههای اجتماعی یا کسانی باشد که به دلیل اهداف اجتماعی برای ایجاد شکل جدیدی از فعالیت یا تصدی فعالیتی پر مخاطره، انگیزه دارند. در این گونه کارآفرینی، مؤسسات اقتصادی - اجتماعی کسب و کارهایی هستند که با اهداف اجتماعی، مازاد درآمد را به جای اینکه صرف افزایش و منافع سهامداران و صاحبان خود کنند، مجدداً با همان هدف و در همان کسب و کار یا اجتماع و انجمن، سرمایه‌گذاری می‌کنند. این امر به این معنی است که در تلاش برای ارزیابی مؤسسات اقتصادی - اجتماعی، باید کسب و کارهایی را شناسایی کرد که سود و منافع حاصل از فعالیت‌هایشان را بتوانند در محل کسب و کار انجمن برای تأمین اهداف اجتماعی خود مجدداً سرمایه‌گذاری کنند. (کرد نائیجی، ۱۳۸۶، ص ۵۶)

با این اوصاف، بسیج سازندگی را حداقل به چند دلیل می‌توان یک سازمان در کارآفرینی اجتماعی دانست، که عبارتند از:

۱. عدم پیگیری سود، ثروت یا تأسیس یک سازمان مستقل کارآفرینی با هدف کسب سود و انتفاع اقتصادی؛ (عبدالملکی، ۱۳۸۹، ص ۲۹۳)
۲. فراهم آوردن محیط کارآفرینانه برای فعالیت داوطلبانه جوانان با اهداف اجتماعی و عمومی؛

۳. نگاه برون‌سیستمی و توجه به رصد کردن نیازهای پنهان و تلاش برای پاسخ به آنها و تبدیل تهدیدها به فرصت.

یکی از راههای تشخیص یک سازمان کارآفرین اجتماعی، «شاخص فعالیت

کارآفرینانه اجتماعی (SEA) است که در سال ۲۰۰۳ وارد ادبیات «GEM» شد. این شاخص، حاصل مجموع پاسخهای مثبت به یکی از دو سؤال زیر است:

۱. آیا در حال حاضر به تنهایی یا با مشارکت دیگران برای راه‌اندازی نوعی فعالیت در زمینه خدمات اجتماعی داوطلبانه یا جمعی تلاش می‌کنید؟
این تلاش می‌تواند شامل؛ آموزش، مشاوره و حمایت رایگان یا یارانه‌ای به افراد یا سازمانها باشد و نوعی فعالیت انتفاعی است که منافع حاصل از آن صرف اهداف اجتماعی می‌شود.

۲. آیا در حال حاضر شما به تنهایی یا با همکاری دیگران، مدیریت این فعالیت را در زمینه خدمات اجتماعی، داوطلبانه یا جمعی به عهده دارید؟
بر این اساس، می‌توان مشارکت در فعالیتهای داوطلبانه، عمومی و خدمات اجتماعی در ایام فراغت جوانان را که مورد تأکید رهبری معظم انقلاب نیز بوده است، به عنوان یک فرصت در راه‌اندازی نوعی کارآفرینی اجتماعی محسوب کرد.
حال اگر با رویکرد کارآفرینی اجتماعی وارد تحلیل نقش بسیج سازندگی در مسئله کارآفرینی بشویم، باید به سه اصل اساسی ذیل توجه داشته باشیم:

اصل اول: سازمان بسیج سازندگی به عنوان یک سازمان فرصت‌آفرین در کارآفرینی اجتماعی - که ضمن هدایت پتانسیل‌ها و توانایی‌های کارآفرینان اجتماعی که مجال و فرصت کارآفرینی را به صورت فردی یا سازمانی نیافته‌اند - با فراهم آوردن محیط و فرصت فعالیت کارآفرینانه اجتماعی، امکان بروز نوآوری، خلاقیت و ابتکار و کارآفرینی را برای افراد و اقشار مختلف و جستجوگر از جمله: دانش‌آموزان، دانشجویان، مهندسان و پزشکان، عملی کرده و منجر به گسترش دامنه اشتغال و توسعه مهارت‌ها برای کارآفرینان شده و از بُعد دیگر نیز امکان ظهور یا ایجاد بازار و فرصت توسعه را در اختیار گروه‌های مذکور قرار داده است.

اصل دوم: عملکرد شبکه‌ای و پراکنندگی قشری و تخصصی در سراسر کشور و

توسعه سطح تعامل و همکاری با نهادها و سازمانهای دولتی در رصد کردن فرصتها و انطباق نیازها و تقاضاهای جامعه هدف با دغدغه‌های کارآفرینانه. علاوه بر این، توافق و هماهنگی و همکاری بین بخشی و زمینه‌سازی قانونی در اجرای فعالیتهای اشتغال‌زا و کارآفرینی در قالب ساختارهای کوچک ملی و منطقه‌ای، مزیت نسبی بسیج در کارآفرینی اجتماعی محسوب می‌شود.

اصل سوم: جوان‌محوری و جوان‌گرایی، هم در عاملیت و فعالیت در عرصه‌های اشتغال‌زایی و کارآفرینی و هم در مخاطب‌گیری و تشخیص گروه هدف در توسعه اشتغال‌زایی به خصوص در ایام فراغت و بیکاری فصلی اقشاری، مثل دانشجویان و دانش‌آموزان. در کنار این دستاورد، توجه به کاهش هزینه‌ها به خصوص در کارهای عمرانی، توسعه بازار، افزایش بهره‌وری و کارایی آن گونه که در رویکرد اقتصادی مورد توجه نظریه‌پردازان است و نیز توجه به تفاوت‌های راهکارهای توسعه کارآفرینی بر اساس ویژگی‌های منطقه‌ای آن گونه که در رویکرد فرهنگی و اجتماعی مورد توجه است، تا حدود زیادی امکان‌پذیر است. همچنین، تکیه بر انگیزه‌ها و مهارتها، به خصوص انگیزه‌های معنوی و نوع‌دوستانه نسل جوان را می‌توان ویژگی شاخص راهبرد بسیج سازندگی در رویکرد اجتماعی کارآفرینی به حساب آورد.

سیاستها و راهکارهای توسعه کارآفرینی و اشتغال‌زایی

۱. برخی از انواع سیاستهای تجربه شده در توسعه کارآفرینی و اشتغال‌زایی

اگر بر اساس گزارش کشورهای مختلف در GEM، مهم‌ترین سیاستهایی که در حمایت و توسعه کارآفرینی در دنیا اتخاذ می‌شوند (احمدپور داریانی، ۱۳۷۸، ص ۱۲۵) با سیاستها و راهکارهایی که در بسیج اتخاذ شده است مقایسه شود، می‌توان به برخی نکات مشترک برای توسعه این راهکارها در بسیج سازندگی نیز دست یافت. مهم‌ترین این سیاستها عبارتند از:

جدول ۳: سیاستهای رایج حمایت از کارآفرینی در سایر کشورها و مقایسه با تجارب بسیج سازندگی

سیاستهای رایج در دنیا	برخی سیاستهای رایج در بسیج ^۱	ساختار پیش‌بینی شده در بسیج
توسعه فناوری، انتقال دانش (R&D)	اقدام برای توسعه کانونها و پارکهای علمی و مراکز رشد	سازمان بسیج سازندگی
توجه به آموزش و جوانان	افزایش دسترسی به سرمایه	سازمان بسیج علمی، پژوهشی و فناوری
افزایش دسترسی به سرمایه	افزایش دسترسی به متخصصان	سازمان بسیج مهندسين
ترویج کارآفرینی اجتماعی	کاهش زمان دسترسی به سرمایه	سازمان بسیج اساتید
نگاه خاص به کارآفرینی اقلیت‌های قومی	گسترش شبکه‌ها و انجمنهای حامی	بنیاد تعاون بسیج و مؤسسه‌های وابسته
کارآفرینی بزرگسالان	کارآفرینی و اشتغال‌زایی	سازمان بسیج جامعه پزشکی
کاهش موانع اداری برای فعالیتهای کارآفرینانه	ترویج کارآفرینی اجتماعی	سازمان بسیج دانشجویی
افزایش کاربری فناوری اطلاعات	توسعه خدمات به گروههای مختلف کارآفرین	
افزایش دسترسی به متخصصان	توجه به کارآفرینی به عنوان یک مسیر شغلی	
ارتقای نظام امنیت اجتماعی برای کارآفرینان	توسعه فناوری، انتقال دانش (R&D)	
کاهش زمان دسترسی به سرمایه		
ارتقای سطح تحصیلات کارآفرینان		
توسعه خدمات به گروههای مختلف کارآفرین		
گسترش شبکه‌ها و انجمنهای حامی کارآفرینی		
توسعه پارکهای علمی و مراکز رشد		
گنجاندن نگرش کارآفرینانه در نظام آموزشی		
ارتقای فرهنگ ملی در حمایت از کارآفرینی به عنوان یک مسیر شغلی		
توسعه ابعاد و مؤلفه‌های کارآفرینی در همه سطوح آموزشی		
اطلاع‌رسانی		

۲. راهکارهای توسعه کارآفرینی و اشتغال‌زایی

نتایج مطالعات تطبیقی کردنائیجی در خصوص راهکارهای موفق توسعه کارآفرینی در جهان، سه دسته راهکارهای اساسی را در سه بُعد شامل «زمینه‌های کارآفرینی»، «رفتارهای کارآفرینی» و «ساختارهای کارآفرینی» به شرح جدول ۴ شناسایی و معرفی کرده است که می‌تواند مبنای مناسبی برای جستجوی راهکارهای توسعه در حوزه کارآفرینی باشد. (کردنائیجی، ۱۳۸۶، ص ۲۸۱)

۱. تلخیص و برداشت کلی از راهبردها و رویکرد قشری بسیج در حوزه مأموریتها و عملکرد.

جدول ۴: ابعاد، راهکارها و اقدامهای کارآفرینی (یافته‌های جهانی)

شاخه‌ها/ابعاد	تأکید مفهومی ^۱	اقدام	ماهیت
زمینه‌های کارآفرینی	راهکارهای زمینه‌ای، مربوط به توسعه بسترها و شرایط کارآفرینی در جامعه است که منشأ راهکارهای رفتاری و ساختاری است.	- ایجاد محیط کارآفرینانه - تقویت فرهنگ کارآفرینی - اطلاع‌رسانی - برنامه‌های ترویج کارآفرینی	اجتماعی
رفتارهای کارآفرینی	راهکارهای رفتاری، مربوط به ایجاد و توسعه نگرش و رفتار کارآفرینی در جامعه می‌شود که آموزش کارآفرینانه از جمله آنهاست.	- حمایت آموزشی - حمایت مشاوره‌ای - حمایت بازاریابی - حمایت‌های مدیریتی	رفتاری
ساختارهای کارآفرینی	راهکارهای ساختاری، مربوط به ایجاد ساختارها، اصلاح قوانین و مقررات مالی، بانکی، قانون کار و تجارت و نظایر آن می‌شود. همچنین توسعه زیرساختها.	- حمایت‌های قانونی و مالیاتی - حمایت‌های مالی - حمایت‌های سازمانی - حمایت‌های اداری - حمایت‌های زیربنایی	مدیریتی

بدون شک این یافته‌ها تلفیقی از دستاوردها و تجارب و حتی آزمون و خطاهایی است که بسیاری از جوامع آن را به شکلهای مختلف به کار برده‌اند؛ اگر چه به اعتقاد «مک گوایر»، بر حسب تفاوت‌های موجود در جوامع، تغییر یا تعدیل شوند. اما کلیت این روشها به عنوان میراث بشری و شناخته شده، در حوزه کارآفرینی کاربرد همگانی و عمومی دارند و به عنوان راهکارهای موفق، ارزیابی و معرفی شده‌اند.

۳. در جستجوی راهکارهای توسعه کارآفرینی در بسیج

اگر چه کمتر سازمانی را می‌توان یافت که بدون رعایت ملاحظات و ویژگی‌های خود، با اتکا به شیوه‌های تجربه شده دیگران به هدفی اختصاصی دست یابد، اما عکس آن نیز صادق است که احتمالاً هیچ سازمانی را نمی‌توان یافت که بدون مطالعه و بررسی شیوه‌های موفق دیگران، راهبرد جامعی را در این حوزه ترسیم کند. لذا بسیج نیز به عنوان یک سازمان جامع‌نگر می‌تواند با واکاوی تجارب و اندوخته‌های دیگرانی که در این موضوع اشتراکاتی دارند، به رویکرد جامع تری دست یابد. به طور خاص، مطالعات

۱. لازم به یادآوری است که همه راهکارهای موفق، چند نقطه اشتراک شامل «توسعه فرهنگ کار و کارآفرینی در جامعه، ایجاد تغییر و تحول در نظام آموزش و پرورش و تغییر شیوه‌های آموزش دانشگاهها» و نظایر آن را دارند.

تجربی و تطبیقی سازمان بسیج سازندگی در زمینه تجارب سایر کشورهای جهان در سازماندهی و به کارگیری جوانان در عرصه‌های سازندگی، این مسیر را بیش از پیش هموار کرده است. (عبدالملکی، ۱۳۸۹)

بر همین اساس، سازمان بسیج سازندگی نیز با توجه به فرصتها و منابعی که در اختیار دارد، می‌تواند از یک الگوی ترکیبی از راهکارهای مذکور برای تقویت و توسعه کارآفرینی در عرصه‌های مختلف بهره‌مند شود. البته نباید از این نکته غافل بود که این راهکارها، تکمیلی و حمایت مضاعف محسوب می‌شوند، نه راهکارهای وظیفه‌ای و نهادی.

بدون شک مهم‌ترین مزیت و فرصت بسیج سازندگی را قبل از هر چیز باید در اراده مصمم رهبری و مسئولان بسیج برای تحقق پیشرفت و عدالت در جامعه دانست که در اولویتها و اهداف بسیج سازندگی (گزارش یک دهه بسیج سازندگی در یک نگاه، ۱۳۸۹) راه آن هموار شده است.

الف) اولویتهای بسیج سازندگی:

۱. غنی‌سازی اوقات فراغت، با استفاده از نیرو و نشاط جوانان در سازندگی کشور؛
۲. خدمات‌رسانی و محرومیت‌زدایی در روستاها و نقاط محروم کشور؛
۳. شناسایی زمینه‌های اشتغال موقت و به دنبال آن ایجاد اشتغال دائم.

ب) اهداف بسیج سازندگی:

۱. غنی‌سازی اوقات فراغت جوانان در عرصه‌های کار و تلاش؛
۲. ترویج فرهنگ کار و تلاش با بهره‌گیری از روحیه و منش بسیجی در میدانهای کار و تلاش؛
۳. ایجاد فضای مناسب برای یادگیری و انجام فعالیتهای گروهی؛
۴. افزایش توان فنی و تجربی جوانان و بسیجیان؛
۵. کمک به محرومیت‌زدایی و عمران و آبادانی روستاها با به کارگیری مردم در سازندگی کشور؛

۶. کمک به رفع مشکلات بیکاری جوانان (اعم از دایم و موقت)؛
۷. کمک به دولت در توسعه سازندگی معنوی و مادی کشور به ویژه در طرح‌های ملی (واکسیناسیون، احیای جنگلها و...)
۸. بهره‌برداری از توان متخصصان بسیجی در امور تخصصی و سازندگی کشور؛
۹. کاهش هزینه‌های پنهان دولت با استفاده از طرح بسیج سازندگی.
- در واقع؛ بسیج کارآفرینان برای پاسخگویی به نیازهای جامعه و بسترسازی برای توسعه کارآفرینی و اشتغال‌زایی در بسیج، مانند پلی ارتباطی است بین خلأها، دغدغه‌ها و چالش‌های موجود در سطح جامعه و اراده‌های خلاق و نوآور که در فرایندهای رسمی و دولتی امکان بروز و حمایت نیافته‌اند. به استناد همین اولویتها و اهداف، می‌توان راهکارهای موفق توسعه کارآفرینی و اشتغال‌زایی را برای بسیج برآورد کرد. (جدول ۵)

جدول ۵: راهکارها و اقدامهای کارآفرینی و اشتغال‌زایی برای بسیج

ابعاد	اقدام	راهبرد
زمینه‌ها	ایجاد محیط کارآفرینانه؛ تقویت فرهنگ کارآفرینی؛ اطلاع‌رسانی؛ برنامه‌های ترویج کارآفرینی.	تعامل با سایر رده‌های اقشار تخصصی بسیج (مهندسين، پزشکان، هنرمندان)؛ توسعه و تقویت تشکلهای همسو؛ توزیع شبکه‌ای؛ ایجاد پارکهای کارآفرینی؛ امکان حضور افتخاری و داوطلبانه کارآفرینان در بسیج؛ انتخاب و معرفی کارآفرین برتر بسیج به تفکیک اقشار؛ ترویج کارآفرینی اجتماعی؛ سهولت دسترسی به زیربناها؛ کاهش زمان دسترسی به سرمایه؛ انتشار مجله و بولتن تخصصی کارآفرینی و اشتغال‌زایی در بسیج؛ کتابچه فرصتها و زمینه‌های کارآفرینی در بسیج؛ برگزاری همایش، نمایشگاه و جشنواره‌های کارآفرینی و اشتغال‌زایی.
رفتارها	آموزش غیررسمی و فنی حرفه‌ای مخصوص کارآفرینان بسیجی؛ آموزش مشاوره‌ای و تخصصی.	برگزاری دوره‌های آموزش فنی و حرفه‌ای و مهارتی؛ برگزاری کارگاههای کارآفرینی؛ تعیین و اعطای جایزه کارآفرینی و اشتغال‌زایی در بین اقشار بسیج؛ تربیت مربی کارآفرینی در حوزه فعالیتهای بسیج؛ ارائه مشاوره تخصصی و فنی به داوطلبان؛ راه‌اندازی کلینیکهای مشاوره و نهادهای فراگیر ملی و محلی؛ ارتباط و تعامل با مراکز دولتی و تصمیم‌گیر مدیریتی در حوزه کارآفرینی.

ابعاد	اقدام	راهبرد
ساختارها	حمایت مالی؛ حمایت اداری، تشکیلاتی؛ حمایت قانونی.	ایجاد شرکتهای تعاونی حمایت از کارآفرینان؛ ایجاد مراکز حمایتی منطقه‌ای؛ پیگیری قانون جایگزین/ طرح کارآفرین به جای خدمت نظام وظیفه؛ ایجاد صندوق حمایت از کارآفرینان جوان و داوطلب کسب‌وکارهای کوچک؛ ایجاد مراکز رشد؛ اعطای وام کم‌بهره و بدون ضمانت به داوطلبان کارآفرینی و اشتغال‌زایی؛ فراهم آوردن تخفیف تعرفه‌های خدمات به بخش کارآفرینی در پروژه‌های مورد تأکید بسیج؛ بهبودسازی خدمات اداری در حوزه کارآفرینی؛ تشکیل گروههای کارآفرینی و مشاوره به سازمانهای رسمی در حوزه سیاستگذاری، برنامه‌ریزی و اجرا؛ معرفی نماینده کارآفرینی بسیج در شورای عالی اشتغال و کارآفرینی.

نتایج بررسی‌ها در سطح سازمان بسیج نشان می‌دهد که دو ظرفیت فوق‌العاده در عرصه‌های کارآفرینی و اشتغال‌زایی بسیج وجود دارد که عبارتند از:

الف) سیل عظیم جوانان داوطلب

بر اساس رویکردها و رهنمودهای موجود، یکی از مهم‌ترین گروههای مخاطب کارآفرینی و اشتغال‌زایی در بسیج، جوانان هستند. جوانان دارای ویژگی‌های منحصر به فردی شامل خطرپذیری، نشاط و هیجان، توان یادگیری فنون و مهارتها، خلاقیت و نوآوری، اوقات فراغت و علایق داوطلبانه هستند. لذا بسیج سازندگی در سالیان گذشته بسیاری از فعالیتهای خود را بر حضور داوطلبانه این گروه، چه به عنوان مخاطب و چه به عنوان عامل اجرایی استوار کرده است.

بر اساس قوانین و مقررات بین‌المللی نیز اقدام برای توسعه اشتغال‌زایی و کارآفرینی جوانان، به عنوان یک رهنمود جهانی مورد توجه است.

نمونه‌های مربوط به آمادگی جوانان برای کمک و مشارکت در اجتماع کم نیستند. بیش از یک چهارم از ۱۴ ساله‌هایی که در مطالعه مشارکت مدنی در ۲۸

کشور مورد بررسی قرار گرفته‌اند، با یک مؤسسه خیریه کار کرده‌اند و تقریباً دو درصد از آنها با گروهی فعال در زمینه امور داوطلبانه برای کمک به اجتماع همکاری داشته‌اند. (عبدالملکی، ۱۳۸۷، ص ۶۵)

جدول ۶: وضعیت فعالیتهای اشتغال‌زا و کارآفرینی در نتیجه حضور جوانان در بسیج^۱

ردیف	عرصه	فعالیتها	مخاطب/ارده همکار در بسیج
۱	عمران، آبادانی و محرومیت‌زدايي	بازسازی و زیباسازی مدارس، ساخت مدرسه و مسجد، آبرسانی به روستاها، جاده‌سازی و پل‌سازی، ساخت خانه بهداشت، محوطه‌سازی، ایجاد فضای سبز، احداث پایگاههای اورژانس و امداد، ساخت گلخانه، احداث مخازن آب و سد کوچک و...	بسیج مهندسين / بسیج دانش آموزی
۲	منابع طبیعی، کشاورزی و آبخیزداری	اجرای طرح دیوار و حصارکشی مراتع، باغات و جنگلها؛ لایروبی و مرمت قنوت؛ تولید و کشت نهال؛ مراقبت از زیستگاههای آبی و طبیعی؛ جنگل‌کاری و...	بسیج دانش آموزی / بسیج مهندسين
۳	آموزش فنی و حرفه‌ای	آموزش مهارتهای زندگی، صنعتی، باغبانی و کشاورزی، صنایع دستی؛ راه‌اندازی کارگاههای تولیدی؛ تشکیل کلاسهای جبرانی و تقویتی و...	بسیج فرهنگیان / بسیج اساتید / بسیج دانشجویی
۴	بهداشت و سلامت	اجرای طرحهای واکسیناسیون فلج اطفال، سرخچه و سرخک؛ اعزام گروههای پزشکی به روستاها و مناطق محروم؛ استقرار بیمارستان صحرائی؛ مقابله با بیماری‌های احشام و پرندگان و...	بسیج جامعه پزشکی

آنچه از عملکرد بسیج سازندگی در این حوزه برداشت می‌شود و قابل نقد نیز می‌باشد، این است که بسیج سازندگی بیشتر یا شاید به طور کامل، به مسئله ایجاد اشتغال موقت و کاربایی متمرکز شده است؛^۲ به طوری که در یک دوره ۱۰ ساله، ۱۹۷۰۲۶۶۴

۱. تلخیص از گزارش عملکرد سال ۱۳۸۸ سازمان بسیج سازندگی.

۲. برخی از انواع فعالیتهای در حوزه اشتغال‌زایی عبارتند از: معرفی بسیجیان برای اشتغال دائم و موقت در مراکز و سازمانهای دولتی و غیر دولتی، انجام مشاوره شغلی و معرفی برای دریافت وام اشتغال، انجام امور حفاظتی و کارشناسی مربوط به پایش زیستگاههای آبی استان، گشت و کنترل و برقراری سیستم مراقبت از زیستگاهها، بررسی و پالایش زیستگاههای تالابی، اجرای طرح پیشگیری از شیوع آنفولانزای مرغی، حفاظت و حراست از

نفر روز فعالیت فقط با عنوان اشتغال‌زایی صورت گرفته و کمتر به مسئله کارآفرینی با رویکرد سه‌گانه زمینه‌ای، رفتاری و ساختاری توجه شده است.

نکته قابل تأمل اینکه، مسئله گذر از مرحله کاریابی و کارگزینی برای بسیجیان، ورود بسیج‌سازندگی به عرصه کارآفرینی و حمایت مستقیم^۱ و کارآفرینی در معنا و مفهوم اصیل آن می‌باشد؛ یعنی بسیج‌سازندگی می‌تواند ایده‌ها و طرحهای ابتکاری بسیجیان را که متناظر بر یک کسب و کار اجتماعی پررونق و اشتغال‌زاست، در عرصه‌های سازندگی دریافت، تجزیه و تحلیل و حمایت کند.

ب) اوقات فراغت

جامعه باید فرصتی را برای افراد آماده کند تا کارهای خلاقانه تولید کنند و اوقات فراغت، همین فرصت است. بررسی‌های به عمل آمده در سطح جهانی نشان می‌دهد که به صورت کلی بسیاری از نوجوانان و جوانان به صورت فعالانه در کسب درآمد خانواده

ادامه از صفحه قبل

زیستگاههای تالابی، نگهداری از ساختمانها و تأسیسات سردخانه‌ها، حفاظت و حراست از اراضی دولتی، قرق‌بانی، حفاظت از مقرها و محل اسکان مسافران نوروزی، نصب تابلو در جاده‌ها، شستشوی گاردریل جاده‌ها، توزیع فلکهای صدقات، راهداری (همکاری با راهنمایی و رانندگی)، آمارگیری شرکتهای خودگردان و باغات، انجام طرح تحقیقاتی مسکن مهر، همکاری با فرمانداری‌ها برای تأمین نیرو برای انجام بازرسی‌ها، همکاری با اداره بازرگانی برای تأمین نیروی انسانی نظارت بر توزیع کالا، مین‌زدایی، همکاری با شهرداری برای نگهداری فضای سبز و رنگ‌آمیزی جداول، همکاری با ثبت احوال برای تکمیل فرمهای کارت ملی، تکمیل شناسنامه ده و دهیاری‌ها با همکاری فرمانداری و بخشداری، پست قرنطینه، نظارت بر توزیع گاز مایع در سطح شهر، نظارت و بازرسی و کنترل قیمتها، انبارداری محابرات، مشارکت در اجرای طرح شناسایی اتباع بیگانه، مشارکت در اجرای پروژه جمع‌آوری آثار شهدا، مشارکت در اجرای طرح نظارت بر دفاتر پستی، بسته‌بندی خرما، توزیع و حمل مواد غذایی، حفاظت و حراست از امنیت داخلی بیمارستانها، انجام جدول‌گذاری معابر شهری، زیرسازی و آسفالت معابر، زیباسازی معابر و پارکهای شهر، خط‌کشی خیابانها و نصب تابلوی علائم رانندگی، نصب پلاک کد پستی ۱۰ رقمی، آمارگیری، همکاری با شرکت گاز و قرائت‌کنطور.

۱. حمایت بسیج‌سازندگی از کارآفرینان در این مقطع، تنها معرفی کارآفرینان و طرحهای ابتکاری آنان به سایر سازمانها و نهادهای مسئول داخل و خارج سازمان بسیج بوده یا در اجرای طرحهای کارآفرینان عام (غیر بسیجی و بسیجی) با هزینه پایین‌تری مشارکت و همکاری داشته است و این شیوه بر اساس الگوی توسعه کارآفرینی و اشتغال‌زایی در بسیج که ادعای این مقاله است، نیاز به بازنگری دارد؛ یعنی بسیج‌سازندگی باید از نقش کاریابی و ایجاد اشتغال موقت، به سطح سازمانی ایده‌آل در کارآفرینی و اشتغال‌زایی ارتقا یابد.

برای برطرف کردن نیازهای اقتصادی و کم کردن فقر خانواده مشارکت می‌کنند. در یک محدوده زندگی خانوادگی، خانواده‌ها نوجوانان خود را برای منافی که برای خانواده داشته باشد به کار می‌فرستند. با وجود اینکه نوجوانان همیشه در زندگی فعال نیستند، اما امکان یادگیری و رشد به عنوان یک شخص و دیدن چیزی که مایلند برای آینده در نظر بگیرند را دارند.^۱

نتیجه‌گیری

مرور نظریه‌ها و رویکردهای مختلف در باب کارآفرینی و اشتغال‌زایی نشان می‌دهد که ایده‌ها، طرحها و فعالیتهای کارآفرینانه و اشتغال‌زا قبل از هر چیز نیازمند محیط و زمینه کارآفرینی است؛ به طوری که جوامع با درجه توسعه‌یافتگی و پیشرفت بالاتر، محیط و فضای مناسب‌تری را نسبت به جوامع توسعه‌نیافته برای کارآفرینی و کارآفرینان فراهم می‌کنند و عکس آن نیز صادق است؛ یعنی ظهور و نبوغ کارآفرینی، بسترها و زمینه‌های پیشرفت و توسعه را برای آینده فراهم می‌کند. لذا مشاهده می‌شود سطح و میزان و راهکارهای کارآفرینی و اشتغال‌زایی با وجود اشتراکات فراوان، از جامعه‌ای نسبت به جامعه دیگر تا حدود زیادی متفاوت است. جامعه ایران در سالان اخیر در سایه ایجاد فضاهای مناسب برای ظهور و بلوغ اندیشه‌های کارآفرینانه، تبدیل به کارگاه بزرگ کارآفرینی و اشتغال‌زایی شده است.

بدون شک تحقق این امر در بستر فرهنگ و تفکر بسیج و سازمان بسیج سازندگی که خود بر اساس ایده‌ای کارآفرینانه تشکیل و موجودیت پیدا کرده است، بدون دستیابی به راهکارهای علمی و عملی غیر ممکن است. بر همین اساس، می‌توان ضمن بازخوانی گستره اقدامات و فعالیتهای گذشته بسیج تلاش کرد تا با مرور، ارزیابی و بهره‌برداری از تجارب سایر کشورها در دستیابی به راهکارهای موفق کارآفرینی، به ارائه راهکارهایی رسید که بتوان آنها را با شرایط سازمانی و بومی بسیج به کار بست. از جمله این راهکارها، الگوی سه شاخه یا سه بُعدی (کرد نائجی و همکاران که ذکر آن رفت) است که شامل راهکارهای زمینه‌ای، راهکارهای رفتاری و راهکارهای ساختاری می‌شود و

1. [http://www.lesloisirjeune\(Frenc\)/Activitespourlajeunesse.htm](http://www.lesloisirjeune(Frenc)/Activitespourlajeunesse.htm)

راهکارهای ارائه شده را می‌توان با بومی‌سازی و متناسب با فرصتهای کارآفرینی بسیج به کار بست.

برایند کلی این مقاله در تبیین و ارزیابی سابقه این دسته از فعالیتها در بسیج سازندگی، این است که بسیج سازندگی با وجود فرصت‌آفرینی و تلاش برای توسعه اشتغال موقت و کاریابی در سطح گسترده برای گروه هدف خود، اعم از بسیجیان یا غیر بسیجیان، نیازمند جامع‌نگری و بازخوانی بنیادین و انقلابی در حوزه کارآفرینی است؛ یعنی اهتمام بیشتر در توسعه کارآفرینی و دستیابی و به کارگیری راهکارهای جامع و نوین در این حوزه؛ و این یک ضرورت است. امروز کشور نیاز به کارآفرینی دارد و دو دلیل برای نیاز کشور به کارآفرینی عبارتند از: آمادگی کشور برای جهش در دهه پیشرفت و عدالت و نیز فشار اقتصادی دشمنان و ضرورت ایجاد اقتصاد مقاومتی در کشور که معنای واقعی کارآفرینی است.

منابع

۱. احمدپور داریانی، محمد و همکاران (۱۳۷۸)؛ بررسی تجارب موفق سیاستها و برنامه‌ها و اقدامات ده کشور جهان در زمینه توسعه و ترویج کارآفرینی، [بی‌جا]، [بی‌نا].
۲. امام خمینی سید روح‌الله (بی‌تا)؛ صحیفه نور، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار حضرت امام خمینی.
۳. عبدالملکی، هادی (۱۳۸۹)؛ سیمای جهانی فعالیتهای سازندگی و اوقات فراغت جوانان؛ مطالعه تطبیقی نمونه بسیج سازندگی ایران با تجارب سایر کشورها، تهران، سازمان بسیج سازندگی.
۴. عبدالملکی، هادی (۱۳۸۷)؛ شیوه‌های غنی‌سازی اوقات فراغت جوانان در سایر کشورهای جهان با تأکید بر عرصه‌های سازندگی، تهران، سازمان بسیج سازندگی.
۵. کردنائی‌جی، اسدالله (۱۳۸۶)؛ بررسی تطبیقی کارآفرینی در جهان، تهران، معاونت تحقیقات سازمان ملی جوانان.
۶. گزارش بین‌المللی وضعیت اشتغال و بیکاری جوانان (۱۳۸۳)؛ ترجمه سازمان ملی جوانان.
۷. گزارش یک دهه بسیج سازندگی در یک نگاه (۱۳۸۹)؛ تهران، سازمان بسیج سازندگی.
۸. مقیمی، سید محمد (۱۳۸۳)؛ کارآفرینی در نهادهای مدنی، تهران، مرکز کارآفرینی دانشگاه تهران.

9. E-coach (2005). **Entrepreneurship**: www.1000ventures.com/business/crosscutting/enterprenarship.html
10. [www.lesloisirjeune\(Frenc\)/Activitespourlajeunesse.htm](http://www.lesloisirjeune(Frenc)/Activitespourlajeunesse.htm)

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی